

HAJDANI ÁLLATTARTÁSUNKRÓL

Bárhonnan jöttek is a telepések, Vajdaságban elsősorban is földművesekké lettek. Az állattartást csak mint a földművelést szolgáló, azt kiegészítő tevékenységet művelték, és bármennyire jelentett is vagyont, hasznos foglalatosságot, a csak vele való bajlódást, a csak állattenyésztéssel való foglalkozást kissé lenézték, a pásztorféléket maguknál alacsonyabb társadalmi kategóriába tartozóknak tekintették, amolyan csavargóknak, dologkerülőknak. Ezt igazolja ékesszólóan egy 1816-ból származó szolgabírói jelentés is: „... a dolgot megvizsgálván tapasztaltuk, hogy a könyörgő Kocsis István mindenkor csavargó életet viselt légyen, és csak pásztori életben ide s tova járkált, az 1/4 földjét (=6 lánca szántó, 1 lánca kert és udvar, 3 lánca kaszáló és 3 lánca legelő), mely házához adva volt, soha maga, hanem mások által imígy-amígy műveltette az földes uraságnak valóságos és nyilvánvaló kárával, magának semminemű igásjóságga nem lévén, mely miatt a földje haszonvétele nélkül maradt. — Ezek mellett a könyörgő egy ízben elhagyván házáat és földjét, feketehegyi helységbe mint juhász költözött, a házáat illető robotokkal az földes uraságnak adós maradván, melyre nézve a földes uraság maga törvényes jussával élvén, a helység előljárói által annak házáat, amint az idezárt becsülevél mutatja, hogy elhagyattatva állott, 80 forintokban megbecsültetvén, más jobbágnak földdel együtt általadta, s eképpen azon ház árának felvételére a könyörgőt, aki Feketehegyről szolgálatából elúztetvén Omoravicára visszatért, megkínálta, de minthogy azt felvenni nem akarta, az ómoravicai helység kaszájába letétette, melyet minden időben a könyörgő felvehet ekképpen; mai napon is a könyörgőnek semminemű vagyona nincsen, sem annyi tehetsége, hogy azon földet elegendőképpen művelhetné, melyért most is Tóth István nevezetű embernek kezén mind a ház, mind azon 1/4 föld maradt...”

Pedig az állattartás azonkívül, hogy kielégíti a földművelő lakosság munkaállatigényét, hozzájárul táplálék-, nyersanyag- és egyéb szükségletének tekintélyes részéhez is. Így pl. az állatok trágyája, az ún. istállótrágya a mezőgazdasági művelés alá vett földterületek termékenységehez, az igásállatok ereje az ekés földműveléshez és a tehervontatáshoz; ezenkívül pedig valamennyi lábasjóságnak a bőre, sőt a birkának még a gyapja is az ember ruházkodásához stb.

Vajdaság állattartására a felszabadulás utáni évekig az egyre inkább meghonosodó belterjes állattartás mellett korábban a felszila, a két világháború közötti években pedig az ún. kezes állattartás volt a jellemző. Az igás-, a hízó és a tejelő állatokon kívül a többi, marháknál a heverőket, disznóknál a meddőket, fiasokat és süldőket tavasztól ősziig legeltették. Legeltetésre olyan területeket használtak, amelyek nem voltak alkalmasak a földművelésre.

A legelő állatokat pásztorok őrizték, akiket attól függően, hogy milyen nyáját őriztek gulyásnak, csikósnak, juhásznak vagy kanásznak nevezték. A gulyások gondjaira a szarvasmarhák voltak bízva, a ménest a csikósok legeltették, a juhokat a juhászok terelgették és végül a disznókra a kanászok vigyáztak, akiket néhol kondásoknak is neveztek.

A pásztorok feje a számadó volt. Ő felelt a rábízott nyáj valamennyi darabjáért. Munkájában a nyájőrző kutyákon kívül a bojtárok segítettek, akik valamennyien megfellebbezhetetlen engedelmességgel tartoztak neki. Még az öregbojtár is, akinek pedig a tisztjéhez tartozott, hogy a számadót — távollétében — helyettesítse. Öregbojtár egyébként a nyájőrzésben legidősebb, legtapasztaltabb bojtár lehetett. A pásztorokodást éppen csak kezdő, legfiatalabb legényke volt a kisbojtár. (Sokszor nem volt idősebb 10—12 évesnél.)

Legeltetni általában ott legeltettek, ahol a gazda, vagyis az urasági, esetleg községi vagy városi felügyelő elrendelte. Rendszerint olyan helyen, ahol már learattak, vagy a szénának szánt fűvet lekaszálták. Mert ugye a jószág csak tavasztól őszig tartózkodott a legelőn. Ősztől tavaszig istállóban volt, ezért a nyár folyamán az állat téli táplálékáról is gondoskodni kellett.

A heverő jószág (amelyet se nem fejnek, se nem fognak igába) téli táplálékkául elsősorban is a gabonatermesztés melléktermékeként kapott törek, pelyva és szalma, továbbá a szár és csak ritkán, inkább csak ellés vagy igazás előtt szolgált a szemes takarmány és a széna.

Szénát nemcsak a laposokban, vízjárta réteken magától is növé fű egyszeri, kétszeri lekaszásával nyerhet az ember, hanem a szántóföldi művelés során vetett here, muhar vagy zab idejében való lekaszásával is. A szénát ugyanis mindig kaszálják, mégpedig mindig csapó nélküli kaszával. Ugy mondják, hogy rendre vágják. Ha csapóval kaszálnak, akkor rávágna, azaz a csapó az álló rendlábba borítja a levágott szálakat. A gabonát mindig is vágják, de a szénát nem. Azt csapó nélküli kaszával rendre vágják. A renddet egy-két napi szárítás után, ha a lekaszált szénának való megfonnyadt, villával átfordítják, s ha már egészen száraz, kisebb boglyákba gyűjtik, majd néhány nap múlva kocsira rakják és hazaszállítják. (A múlt században a kocsira rakás helyett 5—6 kisboglyányi szénát még kint a kaszálón nagyobb boglyákba, vontatóba raktak, a vontató tövét láncsal, kötéllel körülvették, a hámfát a boglyát körülövező lánchoz, kötélhez erősítették, a hámfához a lovat fogták és ily módon a vontatót, azaz egy egész nagy boglyányi szénát minden jármű közbeiktatása nélkül hazavontatták.) Otthon a szénát — a mennyiségtől függően — vagy szintén boglyákba, vagy kazalba rakják. Ha megkezdik, nem felülről bontják meg, hanem horoggal húzgálnak ki a végéből annyit, amennyi egyszerre szükséges, esetleg — ha sok a jószág, a széna pedig kazalban van — szénavágóval vágják felülről lefelé.

Szénát és abrakot rendszeresen csak a lovak és a tejelő állatok kapnak. A disznók — a hizókát kivéve — korpából vagy dercéből készített moslékot és egy-egy félmarék kukoricát vagy árpát, a baromfi pedig ocsút.

Hogy a tavasztól őszi szabadban legelő, olykor-olykor elbitangoló jószág bármely pillanatban felismerhető, azonosítható legyen, a bőrében tüzes vassal bílyogot vagy billeget sütöttek. A kovács által vaslemezből készített bílyogzóval a tulajdonos nevének kezdőbetűit szokta ábrázolni. A betűk hosszú vasnyélre vannak erősítve, amelynek a másik végét — hogy a vas tüzesítésekor ne süsse a vele foglalatostkodók kezét — fanyélbe erősítették. A birkát nem égették, hanem a jegyet fekete szuorokkal vagy friss juhganéjjal rákenték a gyapjára.

A szabadon kószáló állatok ilyenénvaló megjelölése ősi, nomád szokás, és emlékét a mai napig föllelhetjük a falusi utcákon, réteken, folyó- vagy egyéb vizek partján reggeltől estig leginkább állandó felügyelet nélkül nevelkedő kacsák, libák megjelölésében. Ezeknek a jószágoknak ugyanis az úszóhátyaikat még manapság is sok esetben bemetszik, átlukasztják, tollazatát más falkáktól jól elkülönülő színnel, messziről is könnyen felismerhető jellel befestik.

A felzett időpontig, azaz 1945-ig a legtöbb község határában jelentős területű legelők voltak köztulajdonban. A falu jószágtulajdonosai ide eresztették és a közösen fogadott pásztorral itt őriztették, legeltették jószágukat. A legeltetésért is, a legelőhasználatért is valamiféle bért, díjat kellett fizetni. Világosan kiderült ez a martonosiak 1867. augusztus havában Bács-Bodrog vármegye bizottmányához benyújtott panaszából: „... 2-szor: 1866. évben jószágolvasáskor a képviselőség által a többi közt e célra ő volt kiküldve, aholott kanászának megparancsolta, hogy az ő sertéseit olvasás elöl hajtsa fel a szállásra, ekként 9 sertése legelődíj-fizetés nélkül bitorolta a legelőt, mint a község közvagyonát! — 3-szor: 1866. évben négy lova legelt a járason. Kettő Vágó János gulyás előtt, kettő Dobricsik Milutin csikós előtt — a legelőadó-jegyzőkönyvben pedig egy lova sincs beírva!...”

Az idézet panaszából az is kiderül, hogy a lakosság lovaira nemcsak csikósok vigyáztak, hanem gulyások is. Az is szokás volt ugyanis, hogy a növéndék szarvasmarhát: a borjút, fiatal üszőt és ökörтинót, valamint az egyéves csikót egybecsapták és gulyásra bízták.

A lakosság teheneinek reggel kihajtott és délután hazahajtott csoportjára ügyelő pásztort, megkülönböztetésül az előbb említett, illetve a városi vagy urasági tulajdonban levő nyájára vigyázó gulyástól, csordásnak nevezték, az őrzött nyájat pedig az urasági gulyával szemben csordának.

A csordás igencsak a reggeli fejés után, úgy kilenc óra tájban hajtott ki, tülökszóval jelezve az utcavégeken vonulását. A jelre, akinek volt csordára járó tehene, kieresztette az utcára, közécsapta a többinek, és hazahajtság a csordás gondjaira bízta. Ezért a szolgáltatásért a csordásnak a tehének számától függően minden tulajdonos komenciót fizetett.

A télen-nyáron együtt tartózkodó, összeszokott uradalmi vagy városi gulyákkal szemben a csordára járó tehének eleinte nemcsak abban különböztek egymástól, hogy tulajdonjogilag valamennyien más-más gazdához tartoztak, hanem abban is, hogy más-más istalóból, százféle bánásmódból kikerülve egymást alig vagy egyáltalán nem is ismerték, és éppen ezért a jászolkarikáról leoldott jószágok kikerülve a szabadba, összecsapva sok idegen társukkal döfni, rúgni kezdték egymást. Ilyenkor aztán a csordásoknak volt dolguk. Hiszen ha kárt tettek egymásban, ők feleltek érte! A verekedő tehének közé álltak, egyiket erre hajtották, a másikat jó messzire amarra, nehogy újra kezdhessék. Ha kitapasztalták, hogy melyik a verekedős, annak a gazdáját hazahajtáskor figyelmeztették, hogy tegyen gombot a tehene szarvára, mert a gomb verekedés közben elcsúszik a másik tehen szőrén, és így nem tehet kárt abban. Ha ez sem segített, táblát tetettek. A táblát a tehen két szarvára kötötték, amely lelógva a homlokára elzárta a látását, de a legelesben nem akadályozta.

Hasonlóképpen szerepelt a községi kanász is. Csak ő korábban hajtott kifelé meg későbbben hazafelé.

Az első kihajtás napja kanásznak is, csordásnak is, községinek is, uraságinak is április 24-e, azaz Szent György napja volt. Az utolsó legelletési nap viszont állatfajtától is, időjárástól is függött. Legkorábban a disznók kihajtásával hagytak fel. Igencsak szeptember 1-én, ez a nap volt ugyanis a hízóba fogás általános napja, de szeptember 29-énél, azaz Szent Mihály napjánál semmi esetre sem később. A juhokat, ha nem hajtották be Szent Mihály napig (szept. 29.), akkor október 26-a, Dömötör napja volt a behajtás napja. A marhák sem maradtak október 28-ánál tovább a legelőn.

Csordásnak is, kanásznak is a kihajtáson, legelletésen kívül a községi apaállatok gondozása is feladata volt. A bikákat a csordás etette, pucolta, tartotta rendben: a kanokra a kanásznak volt gondja. Ez egész évi munkát jelentett, és érte a községtől külön bér járt.

Az állattartás nőkre háruló része a tehének fejésén és a tej feldolgozásán kívül az aprójószág nevelése, gondozása. A csirke-, liba-, kacsa-nevelés mind asszonymunka, mint ahogyan ezek vágása is mind női háztartási munka. (A baromfifélék közül csak a galamb az, amelyikkel a férfiak is törődnek valamiké.) Nem így a lábasjószágok vágása. Azt leginkább mesterember végzi vagy legalábbis pásztor, kivéve a disznóvágást.

Disznót ugyanis saját évi szükségletére még a házbérben lakó szegény ember is igyekezett hízalni. A hízót aztán a gazda maga vágta le, dolgozta fel a családtagok, illetve a rokonság segítségével. A munkában legfeljebb, ha böllér segítkezett.

A disznóvágást igen sok helyen még ma is esti lakoma, disznótor követi. A régi világban egy-egy népesebb család disznótorra alkalmával huszonöt-harminc is összejöttek a rokonok, jóbarátok, úgyhogy sokszor reggelig is eltartott a mulatság. Előtte való nap az asszonyok vágták a baromfit, abból készült ugyanis a finom húsleves, aztán a főtt baromfiúhoz valamilyen szósz is került, majd fánk és tőpörtyűs pogácsa következett. A vacsorát frissen sült hurka és kolbász tetézte, amire aztán jölesett az emésztést is segítő, a hangulatot is emelő finom házi bor.